

su različiti koncepti. S ovim prilogom, pomalo kritički oštrim, željeli smo provocirati raspravu i razmišljanja o budućnosti jugoslavenske geografije.

Bibliografija:

- Anučin V. A., 1972: Teoretičeskie osnovi geografii, Leningrad
Geografija i sovremenost, 1982: Moskva
Claval P., 1977: La nouvelle géographie, paris
Gerasimov L., 1983: Geography and Ecology, Moskva
Gold J. R., 1980: An Introduction to Behavioural Geograph Oxford
Haggett P., 1975: Geography, a Modern Synthesis, London
Harvey D., 1969: Explanation in Geography, London
Ilešič S., 1979: Pogledi na geografiju, Ljubljana
Ilešič S., 1983: Specijalizacija i reintegracija u savremenoj geografiji, Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd
Mukitanov N. K., 1979: Metodološki problemi teoretizacije geografije, Alma Ata
Plut D., 1986: Geografija in humana ekologija, Geografski vestnik
Ruppoert K., Schaffer F., Maier J., Poesler R., 1981: Socijalna geografija, Zagreb
Savremenaja geografija, Meždunarodnij geografičeskij sojuz, 1976, Moskva
Vasović M., 1983: Regionalna geografija i njena uloga u integraciji naše nauke, Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd
Vrišer I., 1979: Razmišljanja o geografiji, Geografski vestnik
Vrišer I., 1979: Regionalno planiranje, Ljubljana

Milan VRESK, Zagreb

GEOGRAFSKI KONCEPT – POKUŠAJ POJEDNOSTAVLJENE REINTERPRETACIJE

Rasprave o geografiji kao znanstvenoj disciplini, o njezinom objektu, ciljevima i metodama istraživanja, o njezinom položaju u sistemu znanstvenih disciplina traju od 19. stoljeća. Geografija je u ovom dugom razdoblju doživjela veliki napredak. Izdiferencirale su se njezine pojedine grane, razvile su se u mnoge geografske škole, usavršavala se metodologija istraživanja. Usprkos tome, mnoge teoretske postavke struke ostale su neusuglašene sve do da-

Zusammengassung DIE ENTWICKLUNGSDILEMMEN DER ZEITGEMÄSSEN JUGOSLAWISCHEN GEOGRAPHIE

Igor Vrišer

Heute kann konstatiert werden, dass in einigen letzten Jahrzehnten die jugoslawische Geographie immer mehr an gesellschaftlicher Bedeutung verlor und dass ihre Rolle im gesellschaftlichen Leben, in der Wissenschaft und Kultur fast marginal geworden ist.

Darauf nahm unter anderem auch die allgemeine Orientierung der Gesellschaft auf Bevorzugung der technischen Wissenschaften und mancher anderen Gesellschaftswissenschaften Einfluss. Das Zurückbleiben der Geographie resultierte durch eine absolute Verminderung der geographischen Produktion, ihrer Qualität und Applikativität.

Die Gründe für die Stagnation und die Erfolglosigkeit der zeitgenössischen jugoslawischen Geographie sind vielfältig, unter anderem folgende: das Isolieren der jugoslawischen Geographen und den geographischen Zentren, die Extensivität in den Wissenschaftsarbeiten, mangelhafte Applikativität der Resultate der geographischen Forschungen in der Praxis usw.

Die Lösungen der jetzigen Situation sollen grösstenteils die Geographen selbst finden. Sie sind unter anderem im folgendem: unentbehrliche Eini-gung der jugoslawischen Geographen in den wissenschaftlichen und methodischen Bestrebungen, den Stand der Geographie zu erhöhen; die Erhöhung der Zahl der spezialisierten Wissenschaftstagen und Kontakte; die Stärkung der wissenschaftlichen Kritik und das Verhindern der Publizierung der deskriptiven und weniger qualitativen Arbeiten; die Anpassung des Uniunterrichts der Geographie den zeitgemässen Bedürfnissen in der Richtung der Bevorzugung der modernen Methodologie und grösserer Applikativität, die Vergrößerung der Teilnahme unserer Geographen an ausländischen Studien, wissenschaftlichen Tagungen, usw.

nas. Među njima je i pitanje geografskog koncepta. Što je geografija? Pitanje je na koje se, prema nekima, još čeka odgovor.

Ovaj kratak napis svakako nema pretenzija da odgovori na navedena pitanja. Zadatak mu je istaći značajnije misli u razvoju geografskog koncepta s namjerom da i među nama potakne rasprave o pojedinim nerazjašnjenim teoretskim pitanjima naše struke.

Razvoj geografije kao moderne znanstvene discipline počinje, kako se često ističe, od sredine 19. stoljeća. Do toga vremena geografija se bavila registracijom i opisivanjem zemalja i pojava, te je imala izrazito deskriptivan karakter. U drugoj polovici 19. stoljeća razvija se geografski koncept u kojem su prihvaćene ideje Kanta, Humboldta, Rittera i drugih, koji su, u objašnjavanju pojedinih pojava na Zemljinoj površini, isticali nužnost uočavanja zakonitosti i kauzalnih veza. Prema tada nastalom konceptu objekt geografskog proučavanja je Zemljina površina ili geosfera. Geografija je definirana kao znanost koja se bavi opisivanjem i objašnjavanjem Zemljine površine ili geosfere u njezinoj prostornoj diferenciranosti. Za razvoj ovog, kako neki ističu (E. Wirth, 1979) »klasičnog« geografskog koncepta, veliko značenje ima A. Hettner sa svojim sljedbenicima.

Prema spomenutom konceptu Zemljina površina sagledana je kao »suma« objekata, odnosno pojava različitih kategorija, kao što su oblici Zemljine površine, vode, atmosfera, biljke, životinje, ljudi i ljudski rad. U proučavanju pojedinih objekata išlo se za time da se međusobno dovedu u vezu, da se klasificiraju njihovi pojedini oblici, te da se njihovi uvjeti postanka i raširenosti podvrgnu kauzalnoj analizi.

Proučavanjem pojedinih objekata bave se pojedine grane opće geografije (Allgemeine Geographie).¹ To su geomorfologija, hidrografija, klimatologija, fitogeografija, zoogeografija i geografija ljudi. Pored opće geografije postoji i, nazovimo je, regionalna geografija (Länderkunde), koja se bavi pojedinim dijelovima geosfere po zemljama s ciljem stvaranja sintetičke slike o njoj i izdvajanja nekih njezinih specifičnosti (A. Hettner, 1927).

Na prijelomu stoljeća u razvoju geografije nastaju značajne promjene. Ovdje se, prije svega, misli na dualizam u interpretaciji geografskog sadržaja koji se postupno uvodi. Dualizam u geografiji bio je potican s dvije strane. S jedne strane to je razvoj prirodnih znanosti, prvenstveno geologije i geomorfologije, odnosno fizičke geografije, za čiji razvoj u ono vrijeme posebne zasluge imaju F. V. Richtofen, A. Penk, R. D. Salisbury i drugi. Razvoj fizičke geografije bio je, naime, pospješen, potrebama kauzalnog objašnjavanja fizionomskih obilježja Zemljine površine.

S druge strane pod utjecajem F. Ratzela W. M. Davisa i drugih istraživača, čiji interes je kauzalni odnos čovjeka i prirodne okoline, odnosno njegovog životnog prostora, razvija se antropogeografija (Antropogeographie, Human geography). Pod utjecajem Darwinovih ideja prevladavali su deterministički stavovi u objašnjavanju odnosa čovjeka odnosno ljudskih grupa i njegovog prirodnog životnog prostora. Tek će se kasnije pod utjecajem industrijalizacije i promjena koje je sa sobom donijela, pogotovo u strukturi i prerasjajima stanovništva, razviti *posibilistička varijanta* u objašnjavanju odnosa čovjeka i prirodne okoline. To je u nekim zemljama (Francuska, Velika Britanija, SAD) potaklo razvoj tzv. kulturne geografije. Posibilistička gledanja u kulturnoj geografiji povećala su interes za proučavanje omeđenih areala, regija, specifičnih načina života ljudi, pri čemu je naglašavana njihova historijska individualnost (idiografski aspekt). U takvom radu isticali su se poznati regionalisti iz početka našeg stoljeća,

kao što su P. Vidal de la Blache, I. Partch, C. Sauer, R. Gradmann i drugi (D. Bartels, 1970).

Dualizam u geografiji ispoljio je niz nedostataka. Poseban problem se javio u povezivanju fizičke i kulturne geografije u objašnjavanju geografskih pojava. U cilju premošćivanja suprotnosti između fizičke i kulturne geografije, pogotovo u regionalnim studijama, razvija se početkom 20. st. u Njemačkoj »Landschaft« koncept.² Ovaj koncept trebao je omogućiti razvoj tzv. jedinstvene geografije, jer u svojoj biti ujedinjuje prirodne i društvene elemente.³

»Landschaft« se u biti može tretirati na dva načina. Prvo, kao objekt geografskog proučavanja, pri čemu se smatra da on predstavlja »totalitet«, »geokompleks«, odnosno ukupni efekt korelacija svih geosfera. Drugo, »Landschaft« je tretiran kao dio prostora koji ima svoj individualitet. O ovom konceptu bilo je mnogo rasprava i oprečnih mišljenja. Jedni su u njemu vidjeli osnovu za »vječnu« geografiju, a drugi su ga osporavali (G. Hard, 1973).

Kod izdvajanja »Landschafta« kao prostornih jedinica javio se problem, pošto u pejzažima nekih krajeva prevladavaju prirodne osobine a u nekim društveni faktori. To je u ovom konceptu pridonijelo stvaranju izvjesnog »dualizma«, pa se »Landschaft« počeo diferencirati na »Naturlandschaft« i »Kulturlandschaft«. Imena bi trebala imati generičko značenje. U prvom slučaju se radi o izvornom, odnosno »netaknutom« prirodnom krajoliku, dok se u drugom slučaju radi o krajoliku koji je nastao društvenim djelovanjem.

Smjerovi koji su u razvoju »Landschaft« koncepta nastajali značajni su za razvoj geografske misli u pojedinim vremenskim razdobljima i pojedinim sredinama, pa ih valja spomenuti.

Prije svega, treba istaći razvoj tzv. »Landschaftsökologie« (Geoökologie),⁴ smjera koji je potaknut potrebama istraživanja životne okoline i prirodno-geografskog kokompleksa. Ovaj pojam u geografsku literaturu, kako se smatra, uveo je njemački geograf C. Troll, čije su zasluge za razvoj ovog smjera izuzetno velike (Lesser, 1978). Uopćeno govoreći, predmet zanimanja Landschaftsökologie je prirodno-geografski sadržaj Zemljine površine u svojem »totalitetu«, odnosno cjelokupnoj korelaciji i integraciji lito-, pedo-, hidro-, bio- i atmosfere. Riječ je, dakle, u proučavanju cjelokupnog djelovanja životnih zajednica (bicenoze) i životnih uvjeta okoline što se odražava na Zemljinoj površini u obliku mozaika, odnosno prirodno-geografske diferenciranosti (C.

1 Korijeni razvoja moderne geografije nastali su u Evropi, pogotovo u Njemačkoj u razdoblju 1750 – 1900. godine. To je razlog da čemo u ovom tekstu zadržati neke pojmove u izvornom njemačkom obliku, pošto se ne mogu adekvatno prevesti.

2 »Landschaft« je pojam koji je nastao i upotrebljava se u Njemačkoj s različitim značenjem, o čemu ima mnogo rasprava (G. Hard, 1973). U određenom smislu upotrebljava se i u SSSR-u. U Jugoslaviji je uvriježena francuska riječ paysage; u engleskom jeziku upotrebljava se riječ landscape. Osim stranih termina kod nas su još u upotrebi riječi: krajolik, krajobraz itd. Za uvođenje pojma »Landschaft« u geografiju veliko značenje ima njemački geograf S. Passage.

3 Bit jedinstvene geografije je u tome da se geografske pojave na Zemljinoj površini objašnjavaju s aspekta međusobnog utjecaja prirodne osnove i društvenih faktora. Prema takvom gledanju na sadržaje izrazitog društvenog karaktera ne utječu samo društvene već i prirodne zakonitosti.

4 Geoökologie slabije je razjašnjen pojam i više se upotrebljava kod prijevoda s njemačkog na druge jezike.

Troll, 1968). Navedeno izučavanje može imati dva aspekta: vertikalni, koji je ki i horizontalni, koji je geografsko-prostorno orijentiran. Posebno valja istaći ovaj zadnji aspekt, koji se ispoljio u specifičnoj regionalizaciji, odnosno diferencijaciji prirodno-geografskih cjelina (pejzažnih, landsaftnih jedinica) različitog reda veličine, poznatog pod njemačkim nazivom »Naturräumliche Gleiderung«.⁵

Metologija prirodno-geografske diferencijacije proširila se izvan Njemačke. Posebno valja istaći »Landschaftovedenie« u SSSR (N. A. Gvozdeckij, 1982).

U razvoju Landschaft koncepta bilo je i drugih pristupa.

Geomorfološki pristup je posebno došao do izražaja u prirodno-geografskoj diferencijaciji. To je objašnjivo time što je prilikom diferencijacije i tipiziranja Zemljine površine primjenjivan fizionomski princip.⁶ Prvi radovi u prirodno-geografskoj diferencijaciji u malom i velikom mjerilu bili su morfološko-geološki ili orohidrografski. Reljefu se pridavalo bitno značenje u objašnjavanju pejzaža, kako u morfo-genetskom tako i morfo-dinamičkom smislu.

Vegetacijsko-geografski pristup u istraživanju Landschafta razvija se od 40-ih godina. Za njega veliko značenje imaju C. Troll i J. Schmithüsen. Oni su uveli pojmove Landschaftsökologie i Ökotop. Ovim pristupom naglašeno je značenje biljnih zajednica u pejzažu i vegetacijskih cjelina u prostornom diferenciranju (C. Troll, 1968; J. Schmithüsen, 1974).⁷

Osim Landschaftsökologie, koja je bila jako biološki usmjerena, u posljednjih nekoliko desetljeća *Landschaftsgeographie* postaje značajno polje rada u geografiji (Lesser, 1978). Radi se o pristupima u proučavanju pejzaža u kojima se naglašava društveno značenje u historijskoj dimenziji. U metodološkom pogledu u ovom slučaju se radi o izvjesnom povratku na klasični pojam Landschafta izdvojenog na principu »totaliteta« (»Gesamtlandschaft«). U proučavanju se polazi od fizionomskih obilježja, utjecaja čovjeka, da bi se zatim izvršila diferencijacija i tipiziranje pejzaža na areale, s time da se analiziraju i razvojne faze u prošlosti. Jedno od glavnih zadataka bila su, dakle, objašnjenja morfologije i morfogeneze pejzaža. Ovakvi pristupi zahtijevali su tijesnu vezu s historijskom geografijom (H. Jäger, 1968). Velike zasluge za razvoj ovog smjera, između ostalih, imaju Schlüter, Gradmann, Mortensen, Scharlau, Jäger, Born, Matzat itd.

Iz Landschaftsökologie i Landschaftsgeographie razvijali su se postupno novi pristup u proučavanju Landschafta, kao što je integralni ekološki pristup (njem. »Umweltwahrnehmung«, engl. »environmental perception«, odnosno »perceived environment«), i ekološko-sistemološki pristup (G. Hard, 1973, Lesser, 1978).

Ekološki pristupi kao i Landschaft koncept mnogo su utjecali na razvoj *socijalne geografije* u Evropi, a pogotovo u Njemačkoj.⁸ Razvoj sociologije također je pridonio razvoju socijalne geografije, tako da su neki socijalnu geografiju uzimali kao vezu između sociologije i geografije.

Za razvoj geografskog koncepta veliko značenje imale su koncepcije i metodološki pristupi u razvoju socijalne geografije. E. Thomale je u razvoju soci-

jalne geografije izdvojio pet glavnih metodoloških smjerova (E. Thomale, 1972).

Prvo valja istaknuti tzv. *kulturno-ekološki smjer* koji se u okviru francuske klasične geografije (geographie humaine) razvija već od 19. stoljeća. Za njegov razvoj posebno značenje ima francuski geograf Vidal de la Blache. Bit ovog smjera je u tome da se ljudske grupe dovode u vezu s materijalnim prilikama okoline u kojoj se odvija život, što se održava u prostornim razlikama pojedinih oblika života (»genres de vie«). U ovom slučaju ne radi se o socijalnim grupama, već o grupama u odnosu na njihovu geografsku okolicu. I čovječanstvo se ovdje ne gleda s obzirom na socijalnu, već na njegovu teritorijalnu organizaciju. Glavne ljudske grupe su: seljaci, lovci, pastiri, rudari, nomadi, građani itd. »Geographie humaine« se, dakle, bavila regionalnom simbiozom oblika života ljudskih grupa i geografske okoline i imala je veliko značenje. Međutim, glavni nedostatak ovog smjera je u izoliranom gledanju ljudskih grupa i s time zanemarivanje cijelog društva.

Socijalno-ekološki pravac koji se u 20. st. javlja pokušava otkloniti ovaj nedostatak, pa odnos »grupa« – »prostor« stavlja u ekološke odnose »društvo« – »prostor« (E. Thomale, 1972).

Za razvoj ovog pristupa zasluge imaju geografi i sociolozi. U Americi za njegov razvoj posebno značenje imala je tzv. Čikaška ekološka škola, koja posebnu pažnju posvećuje socijalnoj topografiji grada. Socijalna topografija je, prema njihovom gledanju, posljedica ekoloških procesa i faktora, pri čemu takmičenje za određene lokacije u prostoru ima dominantno značenje. U proučavanju socijalne topografije razvijale su se i adekvatne metode. Najprije »Social area analysis«, koja socijalnu topografiju grada promatra kroz prizmu prostorne međuzavisnosti socijalnih grupa, te »Factorial ecology« koja u tu svrhu koristi veći broj faktora (D. J. Herbert, R. J. Johnson, 1976).

Ovaj pristup je H. Bobek također uveo u program socijalne geografije (H. Bobek, 1948).

Valja istaći da socijalno-ekološki pristup u svojim istraživanjima primjenjuju geografi kao i sociolozi.

Za razvoj socijalne geografije pedesetih i šezdesetih godina, pogotovo u Njemačkoj, značajan je, kako ga E. Thomale naziva »indikatorski« smjer (E. Thomale, 1972). Bit ovog smjera sastoji se u tome što se pejzaž (Landschaft), sa svojim fizionomskim obilje-

5 Pojam »Naturräumliche Gliederung« u literaturi je uveo J. Schmithüsen 1936. godine. Međutim, razvoju sistema diferencijacije pridonio je veći broj autora (Paffen, Richter, I. Schmithüsen, C. Troll, Neef, Isaacenko, Kondracki i drugi) zbog čega su razumljive i različite topološke (Ökotop, Fliese, Fazies, Phytotop i dr.) i horološke oznake u sistemu diferencijacije (Lesser, 1978).

6 Primjer za to može poslužiti diferencijacija Njemačke koju je proveo H. Müller-Miny. On Njemačku diferencira na regije triju veličina. Prvog reda su Gebirgsland i Tiefland. One se opet dijele na regije nižeg reda veličine (H. Müller-Miny, 1960).

7 U našoj zemlji pojedini geografi se također bave pitanjima ekologije. U tome pogledu posebno treba istaći radove Ivana Gamsa, koji je diferencirao SR Sloveniju na »pokrajinsko ekološke regije« (I. Gams, 1986).

8 Socijalna geografija je noviji smjer u geografskim istraživanjima. Položaj socijalne geografije u sistemu geografskih disciplina još nije jasno utvrđen (W. H. Storkebaum, 1969). Za neke je socijalna geografija samo sinonim za antropogeografiju ili društvenu geografiju, a za neke je to samo jedan eksperimentalni pravac u istraživanju u okviru društvene geografije. Svakako treba uzimati u obzir da se socijalna geografija u različitim sredinama shvaća na različite načine.

žjima i promjenama, uzima kao »indikator«, »ogledalo«, »registrator« djelovanja ljudskih grupa. Opažanje i analiza pejzaža, njegovih obilježja i svih promjena u njemu, glavna je metoda. Kod starijih radova pejzaž je bio cilj, odnosno predmet takvih istraživanja, a kasnije je težište stavljeno na ljudske, odnosno socijalne grupe (G. Hard, 1973). Jedan od najznačajnijih predstavnika ovog smjera je W. Hartke, koji je svojim radovima dao metodološke osnove istraživanja. Pojava socijalnog ugara, pošumljavanje i ozelenjavanje površina su npr., pojave u agrarnom pejzažu koje često služe kao indikatori za analizu socijalnih grupa, njihovog reagiranja i vrednovanja prostora. Prema najnovijim radovima socijalnih geografa ovog smjera promjena u pejzažu su socijalne grupe koje različito vrednuju prostor i na taj način potiču procese u zapošljavanju. To se odražava na prostornom razmještaju socijalnih grupa, tako da se mogu izdvojiti prostori istog socijalnogeografskog reagiranja.

Slijedeći socijalnogeografski smjer je tzv. *socijalno-prostorni smjer*. Ovaj smjer svoje početke ima u okviru razvoja antropogeografije, pogotovu u potcijajima C. Schlütera, A. Hettnera i H. Bobčka. Njegova bit je u tome da se prostor diferencira s obzirom na socijalna obilježja i ekonomska obilježja. Pri tome se koriste statistički podaci o dohotku, zaposlenosti, zanimanju, veličini posjeda, domaćinstava itd.⁹

U okviru ovog smjera moguće je izdvojiti tri istraživačka smjera: topografski, funkcionalni i sociometrijski. Topografski smjer je takav kod kojeg se socijalno-prostorna diferencijacija želi postići na osnovi lokaliziranja statističkih podataka. Funkcionalni smjer počiva na tzv. socijalnim komunikacijama. Izdvajanje takvih prostornih cjelina vrši se na osnovi socijalnih veza kao što su gravitacijska područja kupaca novina ili sl. Sociometrijski smjer počiva na subjektivnoj diferencijaciji prostora, ispitivanjem motivacija i reagiranja ljudi u prostoru (npr. motivi za izbor mjesta ljetovanja ili sl.).

Sa istaknutim socijalno-prostornim usko je povezan tzv. »procesualni smjer«. Razvoj ovog smjera prvenstveno je vezan za Münchensku socijalnogeografsku školu, pogotovo za radove W. Hartkea, K. Rupperta, F. Schaffera i drugih (J. Maier, R. Paesler, K. Ruppert, F. Schaffer, 1977). Bit ovog smjera je u mišljenju da socijalne grupe nisu samo nosioci funkcija, već su i nosioci socijalnih procesa u prostoru. Lanac reakcija socijalnih grupa koji vodi k prostornim procesima može proći kroz slijedeće etape: (1) socijalna grupa se može kroz vrednovanje socijalnih, ekonomskih i prirodnih uvjeta jače ili slabije izmijeniti, zbog čega se (2) mijenja ekonomsko i socijalno reagiranje, što (3) inducira nove ekonomske i socijalne procese, koji se (4) nakon izvjesnog vremena odražavaju u nastanku novih socijalnogeografskih prostornih struktura.

Na anglosaksonskom području razvoj socijalne geografije, kako ćemo vidjeti kasnije, imao je drukčija obilježja.

Za razvoj geografskog koncepta posebno treba istaći pojavu i razvoj *teorije lokacije*. Ova teorija posebno se razvija u 20. stoljeću s industrijalizacijom, koja je bila urbano bazirana. Industrijalizacija je zbog toga pospjela razvoj gradova i polarizirani

razvoj. Povezano s time u prostoru je, pogotovo između gradova, pospjena interakcija, tj. cirkulacija ljudi, robe i informacija. Cirkulacija ima svoje putove, intenzitet i smjerove. Interakcije u prostoru pospjele su potrebu primjene funkcionalnog principa u geografskoj analizi.

Teorija lokacije u geografiji je usmjerena na proučavanje prostornih aspekata ljudskih djelatnosti, odnosno prostorne organizacije društva. Ona se bavi izučavanjem i objašnjavanjem oblika prostornog razmještaja, širenja i povezanosti pojedinih objekata i pojava u svjetlu prostorne i socijalne distance. Pri tome bitnu ulogu imaju slijedeće kategorije: smjer, udaljenost, relativni položaj i veze. Lokacijskoteoretski pristup u analizi prostora zahtijeva specifičan »jezik« izražavanja i metodologiju. U najjednostavnijem obliku polazište u analizi može biti koordinatni sistem. Teoretski gledano pojedini fenomeni u prostoru, između kojih postoje određene veze i odnosi čine geometrijsko-topološku strukturu. Formalne kategorije koje se analiziraju mogu biti slijedeće:

1. Razdioba točaka i linija, te njihove prostorne korelacije;
2. Regije (tj. prostori koji se izdvajaju na osnovi određenih kriterija);
3. »Polja« (tj. prostorni red u kojem dolaze do izražaja stupnjevi pojedinih obilježja kao funkcija distance);
4. Geneza i vremenska promjena areala, regija i polja (G. Hard, 1973).

U skladu s navedenim formalnim kategorijama može se analizirati:

1. koncentracija, odnosno disperzija pojedinih djelatnosti, oblici naseljenosti, vrijednost i način korištenja zemljišta itd.;
2. socijalna i ekonomska diferencijacija prostora, prirodno-geografska regionalizacija itd.;
3. utjecajno područje pojedinih djelatnosti, intenzitet i gravitacijsko područje dnevnih migracija;
4. širenje inovacija u različitim sferama, širenje određenih ideja. itd.

Primjeri primjene lokacijskoteoretskog pristupa su brojni. Za potrebe ovakvih analiza razvijale su se kvantitativne metode i modeli, pogotovo šezdesetih godina.¹⁰ Mnoge kvantitativne postupke i modele neki su autori sistematizirali u zasebnim knjigama (P. Haggett, R. J. Chorley 1967; J. P. Cole, C. A. M. King 1968, N. Bunge, 1966, R. Abler, J. Adams, P. Gould 1971. itd.).

Lokacijsko-teoretski pristupi imaju izuzetno veliko značenje u geografskim istraživanjima. Teorija lokacija je danas dio moderne socijalne, odnosno ekonomske i socijalne geografije (D. Bartels, 1970).

⁹ Razvoju ovog smjera i metoda istraživanja pridonijeli su sociolozi, pogotovo radovi E. Durkheima i M. Halbwachsa iz tzv. »socijalne morfologije«.

¹⁰ Od kvantitativnih metoda koje se u analizi često primjenjuju mogu se spomenuti slijedeće: indeks najbližeg susjeda, teorija gradova, faktorska analiza, Cluster analiza, linijska i ne-linijska regresija, gravitacijski i potencijalni modeli, Monte Carlo simulacija, Markov model, te drugi statistički postupci. Razvoj i primjena kvantitativnih metoda posebno je došao do izražaja na anglosaksonskom području. Ovim pitanjima trebalo bi se, prema nekim autorima, baviti posebna geografska disciplina - teorijska geografija (E. Wirth, 1979).

Temelji moderne geografije postavljeni su, kako je već rečeno, u Evropi, posebno u Njemačkoj. Otu- da su se geografske misli širile u druge dijelove svi- jeta i dalje razrađivale.

Za razvoj i širenje »klasične« geografije u Americi posebne zasluge imao je P. Hartshorne. On je u Americu doveo ideje evropskih »klasičara«, Het- tnera i sljedbenika, dalje ih razrađivao (R. Hartshor- ne, 1939). Međutim, kritike i inovacije koje su kasni- je slijedile (F. Schaefer, 1953; E. Ackerman 1963; R. S. Thöman 1965) rezultirale su razvojem jedne »Nove geografije« (E. Wirth, 1979).

Geografija u Rusiji prije socijalističke revolucije bila je povezana s drugim evropskim geografskim školama. Pod njihovim utjecajem, a pogotovo pod utjecajem francuske škole Vidal de la Blachea rus- ka je geografija bila jako deterministički usmjere- na. Geografski determinizam negativno je utjecao na razvoj ruske geografije. Uspirkos idejama o neop- hodnom uočavanju međusobnih odnosa prirodne osnove i društva u ruskoj se geografiji sve više širio dualizam. Osim toga geografi su se okretali vrlo uskim, specijalističkim istraživanjima, ulazeći često u druge znanstvene discipline. Poslije socijalističke revolucije u SSSR-u je utemeljena nove ekonomska geografija, za što posebne zasluge ima N. N. Barin- skij. Sovjetska ekonomska geografija razlikovala se od ranijeg statističkog smjera ekonomske geografi- je, kako po ciljevima, objektu i metodama. Cilj nove ekonomske geografije bio je potican nužnošću ekonomske regionalizacije i razvoja proizvodno- teritorijalnih kompleksa SSSR-a.

Osim ekonomske u SSSR-u se, odvojena od nje, razvijala fizička geografija sa svojim specijalističkim smjerovima. Dualizam u geografiji se time još više naglašavao. Međutim, krajem pedesetih godina u SSSR-u se javljaju ideje i prijedlozi o jedinstvenoj geografiji, koji do danas nemaju zapaženih rezultata (V. A. Anučin, 1965).

Na kraju izloženog postavlja se pitanje kako kona- čno definirati geografiju kao znanstvenu disciplinu. S obzirom na složeni objekt i različite pristupe to je zaista teško, pogotovo u obliku kakvom se defini- raju druge znanstvene discipline. To je, očito, razlog da pojedini autori izdvajaju po nekoliko pristupa, koncepata, odnosno aspekata u geografiji. E. Wirth je ove pristupe sistematizirao u pet grupa (E. Wirth, 1979),¹¹ D. Harvey opet u pet velikih tema, odnosno interesnih točaka (D. Harvey, 1969)¹² itd.

Bez obzira na spomenutu složenost i pristup u istraživanjima u svijetu se u novije vrijeme naglašava potreba razvoja koncepta jedinstvene geografije. To je došlo do izražaja na kongresu IGU u Moskvi, kao i u novijim geografskim radovima.

Na anglosaksonskom području se npr. u geografskim istraživanjima naglašavaju dva gledišta. Jedno je odnos čovjeka i njegove okoline, a drugo su funk- cionalni odnosi u prostoru, tj. prostorni razmještaj pojedinih fenomena, interakcija, integracije, pro- storni procesi itd. Obim pristupima zajedničko je povezivanje fizičke i društvene geografije, što prema mnogim autorima u Americi, vodi k jedinstvu geografije kao znanosti.

U Njemačkoj se javljaju sugestije da se u geografski koncept također uključe gore navedena dva gle- dišta (E. Wirth, 1979). Prvi takav pokušaj učinio je

poznati njemački teoretičar D. Bartels 1970. godine. On, naime, sugerira sistemolozičke pristupe u geografi- ju, te u geografskoj analizi vidi tri grupe sistema: si- steme prirodno-geografske osnove (fizičke geografi- je); sisteme u sferi društvene geografije; te regional- ni sistemi s različitim varijantama odnosa čovjeka i njegove okoline (D. Bartels, 1972).

U našoj zemlji dosad su se u geografiji primjenji- vali različiti pristupi. U nekim sredinama dolazio je do izražaja dualistički pristup s izraženim nagla- skom na fizičku i društvenu geografiju. U tome smislu valja istaći mišljenje naših dvaju velikih geo- grafa: J. Roglića (1960) i S. Ilesića (1979).

Na kraju valja istaći praktične potrebe u školi, univerzitetu i drugoj praksi, za adekvatnom defini- cijom geografije, koja bi ukazivala na objekt, ciljeve i zadatke njezinog istraživanja. Ovom prilikom mi smo se odlučili za jednu uopćenu definiciju koja ukazuje na bit geografije kao samostalne znanstve- ne discipline. Ona glasi: *Geografija je znanstvena dis- ciplina koja s aspekta međusobnog utjecaja prirodne osnove i stanovništva proučava i objašnjava funkcio- nalno-prostorne odnose i fizionomska obilježja Zem- ljine površine.*

Iz ovako sročene definicije jasno se nazire kon- cept jedinstvene geografije. Jedinstvo je izraženo u smislu međusobnog odnosa ili utjecaja prirodne os- nove i stanovništva. U definiciji je svjesno izbjegnuto pojam »okolina« umjesto prirodne osnove, kako se često ističe u svijetu (environment, Umwelt itd) zbog toga što ovaj pojam često implicira ekološki pristup, što bi se moglo tretirati kao interdiscipli- narni s težištem na objašnjavanju uvjeta života. Po- jam »stanovništvo« je u definiciji shvaćeno šire pa se može tretirati u smislu pojedinca, socijalnih gru- pa ili društva u cjelini. Objekt proučavanja je u defi- niciji jasan – Zemljina površina sa svojim fizionom- skim i funkcionalnim obilježjima. Glavni cilj geo- grafskog istraživanja na Zemljinoj površini su, dak- le, fizionomsko obilježje i funkcionalni odnosi, koji se, međutim, mogu proučavati i objašnjavati po nji- hovim pojedinim komponentama. U tu svrhu geo- grafija se diferencira na zasebne discipline u logič- nom sistemu. Objekt proučavanja geografije su, da- kako, i elementi prirodne osnove i stanovništvo (društvo) kao faktor, jer se bez njihovog temeljitijeg poznavanja ne mogu uspješno objasniti njihovi međusobni utjecaji i njihov odraz na fizionomska obi- lježja i funkcionalne odnose.

Međusobni utjecaj prirodne osnove i stanovni- štva odražava se, dakle, u fizionomskim obilježjima kraja, u krajoliku ili pejzažu. Objašnjenje krajolika ili pejzaža zahtijeva analizu svih procesa koji su do- veli do njegovog nastanka, kao i svih procesa koji mijenjaju postojeće stanje. Na Zemljinoj površini mogu se izdvojiti različiti tipovi krajolika ili pejzaža. U tu svrhu razvila se fizionomska regionalizacija.

11 a Geographic als Gegenstandswissenschaft; b) Geographic als Wissenschaft von den Mensch-Umwelt-Beziehungen; c) Geographic als apstrahierende Raum-und Standortwissenschaft; d) Geographic als Wissenschaft von räumlichen Systemen; e) Geographic als integrative »Beziehungswissenschaft« (E. Wirth, 1979).

12 a The areal differentiation theme; b) the landscape theme; c) the man-environment theme; d) the spatial distribution theme, e) the geometric theme (D. Harvey, 1969).

S aspekta međusobnog utjecaja prirodne osnove i stanovništva geografija proučava i objašnjava funkcionalne odnose u prostoru. Očito je, naime, da se ovi međusobni utjecaji odražavaju na smjerove, intenzitet prostorne cirkulacije ljudi, robe i informacija, na mrežu čvorišta i njihovu međusobnu interakciju itd. Zemljina površina se također može diferencirati s obzirom na funkcionalne veze i odnose u nodalne regije. Prema tome nodalna i fizionomska regionalizacija su sredstva geografske diferencijacije prostora.

Literatura

- Abler R., Adams J., Gould P. (1972): *Spatial Organization*.
- Ackerman E. (1963): Where is e Research Frontier; *Annals of the Ass. of Am. Geogr.* Vol. 53, N. 4.
- Alaev E. B., Ed (1984): *Soviet Geography Today. Social and Economic Geography*; Progress.
- Anučin V. A. (1965): Razvoj teorije u ruskoj i sovjetskoj geografiji, *Geografski glasnik*, br. 25, Zagreb.
- Bartels D., Hrsg (1970): *Wirtschafts- und Sozialgeographie*; Kiepenheuer und Witsch.
- Bartels D. (1972): Zur Aufgabe der Hochschulgeographie; *Verhandlungen des 38. Deutschen Geographentages*; Wiesbaden.
- Bobek H. (1948): Stellung und Bedeutung der Sozialgeographie; u: *Storkebaum (1969)*.
- Bunge W. (1966): *Theoretical Geography*; *Lund Studies in Geography*.
- Cole J. E., King C. A. M. (1968): *Quantitative Geography*.
- Fieling G. J. (1974): *Geography as Social Science*.
- Gams I. (1986): Osnove pokrajinske ekologije.
- Gvozdeckij N. A., Ed. (1982): *Soviet Geography Today. Physical Geography*; Progress.
- Haggett P., Chorley R. J. (1967): *Models in Geography*.
- Haggett P. (1965): *Locational analysis in Human Geography*.
- Hard C. (1973): *Die Geographie. Eine wissenschaftstheoretische Einführung*.
- Hartshorne R. (1939): *The Nature of Geography*, *Annals of the Ass. of Am. Geogr.* Vol. 29, N. 3.
- Harvey D. (1969): *Explanation in Geography*.
- Herbert D. T., Johnston R. J., Ed. (1976): *social Areas in Cities; Spatial Processes and Forms*, Vol. I.
- Hettner A. (1927): *Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden*.
- Ilešić S. (1979): *Pogledi na geografiju*.
- Jäger H. (1968): *Historische Geographie; Das geographische Seminar*.
- James E. P., Jones C. F., Ed. (1954): *American Geography. Inventory and Prospect*.
- Majer J., Paesler R., Ruppert K., Schaefer F. (1977): *Sozialgeographie; Das geographische Seminar*; Westermann.
- Müller-Miny H. (1960): *Deutschland. Die Grössregionen als naturräumliche Erscheinungen; Geographisches Taschenbuch, 1960-1961*.
- Roglić J. (1960): *Neki osnovni problemi geografije; Geografski glasnik* 22, Zagreb

- Schmithüsen J. (1959): *Das System der geographischen Wissenschaft; Berichte zur deutschen Landeskunde*, Bd. 23, H. 1.
- Schmithüsen J. (1974): *Landschaft und Vegetation* *Gesammelte Aufsätze von 1934-1971; Geographisches Institut, Saarbrücken*.
- Schaefer F. (1953): *Exceptionalism in Geography, A Methodological Examination; Annals of the AAG*, Vol. 43.
- Storkebaum W. H. (Hrsg.): *Sozialgeographie; Wege der Forschung, Band LIX*.
- Thomale E. (1972): *Sozialgeographie. Eine disziplin-geschichtliche Untersuchung zur Entwicklung der Antropogeographie; Marburger geographische Schriften, Heft 53*.
- Thoman R. S. (1965): *Some Comments on the Science of Geography; Prof. Geogr.* Vol. 12, N. 6.
- Troll C. (1968): *Landschaftsökologie; u: Pflanzensoziologie und Landschaftsökologie*.
- Vrišer I. (1965): *Uvod u geografiju*.
- Wirth E. (1979): *Theoretische Geographie*.

Zusammenfassung

DAS GEOGRAPHISCHE KONZEPT-EIN VERSUCH DER VEREINFACHTEN RE-INTERPRETATION

Milan Vresk

In der Arbeit wird der problemdurchschnitt der Entwicklung der Interpretation als Wissenschaft, vom klassischen Konzept bis zu zeitgemässen Definitionen und Auffassungen der Geographie, gegeben. Insbesondere wird die Frage der Bestimmung des adäquaten Objektes der geographischen Forschung sowie der Erfindung der entsprechenden Methodologie bearbeitet.

Am Ende des Artikels erfolgt die vereinfachte Definition: Die Geographie ist eine wissenschaftliche Disziplin, die vom Aspekt des gegenseitigen Einflusses der naturgrundlage und der Bevölkerung die funktional-räumliche Relationen und physiognomische Merkmale der Erdoberfläche erforscht und erklärt.

Daraus erfolgt klar ein Konzept der einheitlichen Geographie. Die Einheit wird im Sinne des Wechselverhältnisses oder der Wechselwirkung der Naturumgebung und der Bevölkerung ausgedrückt.